РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ВИЩА ОСВІТА НА ХАРКІВЩИНІ В ЧАСИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

HIGHER EDUCATION IN KHARKIV REGION DURING THE INDEPENDENCE PERIOD

На прикладі розвитку мережі закладів вищої освіти Харківського регіону в часи незалежності автором статті здійснено захід щодо уніфікації освітніх і виховних цілей України, формування єдиної освітньої мережі задля розвитку національної педагогічної системи. У статті проаналізовано концептуальні, нормативно-правові та методологічні особливості відбудови та перебудови вищої освіти регіону в 1990-ті роки, її спрямованість.

Здійснення низки заходів керівними органами освіти Харківщини (Головним управлінням освіти та науки Харківської обласної державної адміністрації), громадськими зусиллями освітян (Ради ректорів Харківського регіону) сприяло розробці стратегії розвитку вищої освіти регіону. Ці дії не лише запобігли закриттю інститутів та університетів з огляду на скрутні фінансові часи, а й забезпечили відкриття нових спеціальностей, факультетів, кафедр, що збільшило чисельність студентів у закладах вищої освіти не лише з Харківської області, а й з інших регіонів країни, а також зарубіжжя; сприяли інтенсифікації процесів демократизації освітянського простору, оновленню змісту освіти, навчально-методичного забезпечення, зростанню автономії закладів вищої освіти, впровадженню ступеневої вищої освіти.

Високій якості вищої освіти сприяло створення при університетах на громадських засадах органів студентського самоуправління, студентського парламенту, розробці системи заохочення студентів і викладачів, заходів щодо реалізації та демонстрації продуктів їхньої навчальної та науково-методичної роботи (конкурсів, олімпіад, виставок, конференцій тощо).

Зазначено, що поява приватних закладів вищої освіти в Харкові зламала державну монополію на освіту і примусила заклади освіти державної власності стати конкурентоспроможними, відпрацьовувати нові освітні технології, експериментувати, співпрацювати не лише між собою, а й переймати освітній досвід передових закладів інших країн, налагоджувати з ними контакти для співпраці.

Узагальнення досвіду закладів вищої освіти Харківського регіону зазначеного періоду, на думку автора, є перспективою розвитку освіти України нині, в часи укрупнення закладів вищої освіти.

Ключові слова: освіта, вища освіта, заклад освіти, регіон, Харківщина.

On the example of the development of a network of higher educational institutions in Kharkiv region during the independence period the author undertook an attempt to standardize the educational goals of Ukraine, to form a unified educational network for the development of the national pedagogical system. The article deals with the analysis of the conceptual, regulatory, and methodological peculiarities of higher education reconstruction and restructuring in the region during the 1990s, its orientation.

The implementation of a wide range of measures by Kharkiv governing bodies of education (the Main Department of Education and Science of Kharkiv Regional State Administration), public efforts of educators (Council of Rectors of Kharkiv region) contributed to working out the strategy of higher education development in the region. These actions not only prevented the closure of institutes and universities at financially difficult times, but also ensured the opening of new specialties, faculties, departments, which increased the number of students in higher educational institutions not only from Kharkiv region but also from other regions of the country, as well as from abroad; encouraged the intensification of the democratization processes in the educational space, the updating of the content of education, educational and methodological support, the extension of higher educational institution autonomy, the introduction of the leveled higher education.

The universities established on a voluntary basis student government bodies, student parliament, developed an incentive system for students and teachers, set up events (competitions, contests, exhibitions, conferences, etc.), where the products of their educational and scientific-methodical work could be realized and demonstrated, which contributed to increasing the quality of higher education.

It is stated that the emergence of private higher educational institutions in Kharkiv broke the state monopoly on education and forced state-owned educational institutions to become more competitive, to work out new educational technologies, to experiment, to cooperate not only with each other, but also to make contacts with the advanced foreign educational institutions, to adopt their experience and establish mutual collaboration.

From the author's point of view, generalizing the experience of higher educational institutions of Kharkiv region of the researched period is a prospect for the development of education in Ukraine in the current period, when higher educational institutions are being enlarged.

Key words: education, higher education, educational institution, region, Kharkiv region.

УДК 378.14 : 908
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/23-1.1>

Башкір О.І.,
докт. пед. наук, доцент,
професор кафедри загальної педагогіки
і педагогіки вищої школи
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді.

З початком незалежності України вища освіта Харківщини мала власні прогресивні традиції і продовжувала їх примножувати згідно з низкою нормативно-правових, концептуальних, методичних

документів, що регламентували процеси реформування освітньої галузі і визначали стратегічні напрями її розвитку.

На початку незалежності метою освіти став всебічний розвиток людини як особистості та

найвищої цінності суспільства. Право громадян України на освіту забезпечувалося розгалуженою мережею закладів освіти, їх відкритим характером; створенням умов для вибору профілю навчання й виховання відповідно до здібностей та інтересів кожної людини; різними формами навчання: очною, вечірньою, заочною, екстернатом.

Кожен регіон України вирізняється своєю специфікою та неповторністю в становленні освітнього середовища, починаючи від дошкільних закладів освіти і закінчуючи університетами. Це залежить від освітньої інфраструктури, освітніх традицій, наявності та потужності наукових шкіл. Особливий інтерес у відбудові вищої освіти має Харківський регіон.

Зусилля педагогічних колективів Харківщини спрямовувалися на перебудову змісту навчально-виховного процесу відповідно до кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя. Провідна роль у створенні системи освіти належала принципу демократизації і тільки навчально-виховні заклади, діяльність яких спрямована на задоволення вимог до навчання кожної особистості відповідно до її можливостей, спроможні вирішити це завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання вітчизняної регіоналістики яскраво висвітлено в роботах таких дослідників, як Л.Ц. Ваховський, Я.В. Верменич, Л.О. Голубнича, Р.В. Корсак, Д.С. Мальчикова, О.Г. Топчієв, В.В. Яворська та ін., котрі наголошують, що свідоме уникнення різниці регіонального та національного, так само як родинного та етносу загалом, призводить до віддалення, розходження цілей систем освіти та виховання, формування єдиної та безликої педагогічної системи.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питаннями освіти Харківського регіону займаються відомі дослідники історії краю К.В. Астахова, А.О. Гайков, Л.Д. Зеленська, С.Т. Золотухіна, С.І. Посохов, І.Ф. Прокопенко та ін., які присвячують свої роботи питанням історичного розвитку освіти на Харківщині. Однак робіт, спрямованих на аналіз сучасного стану освіти, вкрай мало. Це лише звітні матеріали на сайтах інститутів неперервної освіти, регіональних центрів оцінювання якості освіти. **Метою** статті є узагальнення статистичних даних закладів вищої освіти Харківського регіону станом на 2019 рік та визначення перспективних напрямів їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Значною мірою обличчя Харківщини визначає потенціал її вищої школи. З настанням незалежності України в Харківській області функціонував 81 заклад вищої освіти, що забезпечував фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку громадян. Унаслідок реформування системи вищої освіти було створено 45 ЗВО I–II рівнів акредитації,

36 ЗВО I–IV рівнів акредитації, де навчалося близько 200 тисяч студентів. Шість ЗВО отримали статус національних (Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Національна юридична академія ім. Я. Мудрого, Національний технічний університет «ХПІ», Національний аерокосмічний університет ім. М. Жуковського «ХАІ», Національний університет радіотехніки і електроніки, Національний університет внутрішніх справ) [1; 2; 5].

Контингент студентів ЗВО II–IV рівнів акредитації упродовж 90-х років збільшився майже на 30 тисяч студентів, а випуск фахівців з вищою освітою – майже на 7 тисяч. Значно зросла кількість молодих людей, які бажали здобути вищу освіту (тільки до закладів II–IV рівнів акредитації прийом збільшився на 8,4 тисячі (23,59)). Особливо посилювався інтерес молоді до економіки, юриспруденції, інженерії, педагогіки. У всіх ЗВО запроваджені нові сучасні спеціальності (менеджмент, маркетинг, право тощо).

Наприкінці 90-х років у системі вищої освіти Харківського регіону відбулися суттєві зміни практично в усіх сферах життєдіяльності ЗВО. Припинилися дискусії з приводу скорочення чисельності закладів, проведення структурної перебудови в напрямі ліквідації окремих інженерних, педагогічних, природничих спеціальностей.

Зміни насамперед торкнулися системи управління освітою. З 1999 р. почало функціонувати Головне управління освіти та науки Харківської обласної державної адміністрації. У межах Головного управління було створено декілька самостійних підрозділів, що здійснювали керівництво найважливішими напрямками освітньої діяльності [3; 5].

В умовах зростання автономії ЗВО, інтенсифікації процесів демократизації освітнього простору значно підвищилася роль Ради ректорів Харківського регіону. Рада ректорів упродовж 90-х років разом із Головним управлінням освіти та науки практично спільними зусиллями відпрацьовувала стратегію розвитку вищої освіти Харківщини на прийдешнє століття.

Наслідки напруженої роботи ректорського корпусу, вчених харківських ЗВО, керівних органів міста й області не могли не принести вже наприкінці 90-х років істотних позитивних зрушень. Уже з середини десятиріччя розгорнулися цілеспрямовані структурні зміни в системі вищої освіти регіону, але не в напрямі закриття, злиття або скорочення, а на шляху оновлення змісту освіти, створення нових факультетів, кафедр, спеціальностей і спеціалізацій, формування навчально-наукових комплексів, більш мобільної та гнучкої системи фінансування.

Всупереч труднощам і перепонам упродовж цих років плідно працювали над розвитком навчальної

бази, освоєнням нових напрямів і спеціальностей, навчально-методичного забезпечення навчального процесу Харківський бізнес-коледж, Харківський машинобудівний коледж, медичне училище № 1. Великий особистий внесок у розвиток закладів освіти зробили директори Харківського педагогічного коледжу Г.Ф. Пономарьова, Харківського текстильного технікуму О.А. Єрмоленко, Бізнес-коледжу К.Д. Гурова [5].

Поступово коледжі, технікуми й училища ввійшли в навчальні й навчально-наукові комплекси із закладами вищої освіти III–IV рівнів акредитації, що дало змогу забезпечити ефективне впровадження ступеневої вищої освіти. Унаслідок заходів щодо вдосконалення мережі закладів освіти в 1997 р. низка технікумів стали структурними підрозділами університетів й академій, деякі малопотужні були об'єднані, окремі – ліквідовані. Водночас в області продовжували створюватися нові ЗВО I–II рівнів акредитації. На 1 вересня 2000 р. їх було 45 із загальним контингентом студентів 31 тис., підпорядкуванням 14 галузевим міністерствам і відомствам.

Цей період позначився започаткуванням багатьох цікавих традицій, що увійшли в життя студентів і професорсько-викладацького складу: з'явився студентський парламент, у багатьох ЗВО виникли органи студентського самоврядування. У 1996 р. розпорядженням голови облдержадміністрації кращі студенти вишів I–IV рівнів акредитації почали одержувати персональну стипендію. Стипендії облдержадміністрації були встановлені також дітям-сиротам, зарахованим на перший курс. З липня 2000 р. персональні стипендії облдержадміністрації щомісячно отримували видатні вчені та викладачі харківських ЗВО. Актуальним завданням стало забезпечення високої якості вищої освіти та мобільності випускників ЗВО на ринку праці [4; 5; 6].

У другій половині 90-х років дістали підтримку вишівської громадськості такі цікаві форми роботи з викладачами, як щорічна виставка наукових та науково-методичних досягнень ЗВО I–IV рівнів акредитації всіх форм власності, постійні семінари та конференції з проблем розвитку вищої освіти, щорічний конкурс «Вища школа – кращі імена», виставка творчих робіт викладачів і співробітників ЗВО I–IV рівнів акредитації і багато інших заходів, які стимулювали діяльність вишів у жорстких кризових умовах.

Суттєвою ознакою розвитку суспільства є поява приватних навчально-виховних закладів, які заявили про себе з 1991 р. новими спеціальностями, новими технологіями навчання, новими підходами до організації виховної роботи, до кожної людини, що навчається або навчає. Приватні ЗВО мали вигляд краплинок поряд з велетнями ХНУ, ХНТУ або НЮАУ, але саме вони зламали недоторканність

державної монополії на освіту, саме вони прийняли на себе найперспективніші функції громадянської освіти, складну роботу експериментального відпрацювання нових освітніх технологій [1; 5].

Упродовж 90-х років приватний сектор освіти, долаючи важкі перепони, просувався крізь терни до своєї мети – створення системи громадянської освіти. Суспільство поступово сприймало ідеї необхідності існування альтернативних форм освітянських систем, відпрацювання багатоваріативних освітніх технологій, інноваційної стратегії освітнього процесу, розгляду самої освіти в контексті культури та творчості. У Харкові наприкінці десятиріччя вже функціонувало понад тридцять приватних закладів загальної середньої освіти та 12 ЗВО, кількість студентів у яких перевищувала 8% від загального обсягу харківського студентства. Серед них – Інститут бізнесу і менеджменту (ректор проф. М.І. Бондаренко), Інститут управління (ректор проф. О.Д. Сердюк) та деякі інші.

Поява закладів освіти небюджетного фінансування дала суттєвий поштовх для перегляду можливостей подальшого фінансування освіти. Державні заклади освіти побачили можливість самостійно заробляти гроші на подальший розвиток своїх підрозділів. Виникла нова категорія студентів – «контрактники»; значно поширився спектр платних освітніх послуг, що сприяло комерціалізації ЗВО. Це суттєво змінило обличчя українського студентства і передусім його ставлення до навчання. Про це свідчить неухильне зростання кількості студентів в усіх ЗВО регіону, особливо в другій половині 90-х років, намагання все більшої кількості студентів одержати подвійну спеціальність, оволодіти прогресивними компетентностями. Звичайним явищем став працюючий студент, студент, який чітко усвідомив істину, що вчиться не для школи, а для власного життя [5].

На сучасному етапі Харківська область зберігає провідні позиції в Україні за основними показниками діяльності ЗВО та наукових установ. В області стабільно функціонують 80 закладів вищої освіти (з них 19 національних). Щодо контингенту студентів у 2018–2019 н.р. здобували вищу освіту 174,8 осіб. За кількістю іноземних громадян, які навчаються в регіонах України, Харківська область є лідером: у 2018–2019 н.р. – 19,6 тис.

Освітній процес у 2018–2019 н.р. забезпечували 18,6 тис. науково-педагогічних і педагогічних працівників, з них докторів наук – 2081 особа, професорів – 1711 осіб, кандидатів наук – 8784 особи, доцентів – 5776 осіб. У 2018 році на навчання за ОКР «Молодший спеціаліст», ступенем «Бакалавр» за всіма формами навчання зараховано 32,9 тис. осіб. У 2019 році випущено 36,7 тис. фахівців із вищою освітою [2; 5].

Показовим є те, що в харківських вишах реалізується понад 500 освітньо-наукових міжнародних

програм, проєктів міжнародної технічної допомоги.

У 2019 р. на Харківщині здійснювалася робота щодо модернізації та розвитку мережі закладів професійної освіти з урахуванням перспектив розвитку ринку праці регіону, демографічної ситуації території, використання потужностей будівель (споруд), стану навчально-матеріальної бази, кадрового потенціалу, економічної ефективності закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Висновки. Отже, за часів незалежності України Харківський регіон зберіг свої позиції найбільшого освітянського центру країни, де всі процеси, пов'язані з реформуванням системи освіти, здійснювалися найбільш послідовно, глибоко і всеосяжно. Цей період характеризується для Харкова прагненням зберегти власну освітню мережу, не допустити розпаду освітніх структур, забезпечити виживання, збереження матеріальної бази й кадрового потенціалу. Зміни, що відбувалися в освітньому просторі Харківщини упродовж років незалежності, дали змогу з оптимізмом дивитися в день прийдешній, будувати плани подальшого розвитку освіти, спрямованої на формування високоморальної, соціально зрілої, освіченої, інтелектуально розвиненої та професійно компетентної особистості, здатної успішно реалізувати свої творчі потенціали.

З огляду на процеси «укрупнення» закладів вищої освіти, продубовані Міністерством освіти і науки України ще за часів Міністра Дмитра Табачника, нині постають дедалі реалістичними через

зміну механізму фінансування вищої освіти. Цьому сприятимуть масштаби і рейтинги наукової діяльності ЗВО, престижність закладів у міжнародних рейтингах (QS, Times Higher Education), контингент їх студентства, спроможність комерціалізуватися, отримувати позабюджетні кошти шляхом міжнародного донорства, співпраці з бізнесовими структурами тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Башкір О.І. Науково-педагогічна діяльність кафедр педагогіки у вищих педагогічних навчальних закладах України: історико-педагогічний аспект : монографія. Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2017. 518 с.
2. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Харківська область / Ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) та ін.; Редкол.: І.Ф. Прокопенко (гол.) та ін. Київ : Знання України, 2009. 431с.
3. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга II. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 1032 с.
4. Історія міста Харкова ХХ століття / О.Н. Ярмиш, С.І. Посохов, А.І. Енштейн та ін.; Худож.-оформлювач І.В. Осипов. Харків : Фоліо; Золоті сторінки, 2004. 686с.
5. Освіта Харківщини на шляху реформ. Інформаційно-аналітичні матеріали. Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2019. 130 с.
6. Харків – 350. Історія, сучасність, стратегія розвитку. Харків : Золоті сторінки, 2004. 320 с.